स्वरविजातीययोश्च । इतरवर्णेन इतरवर्णस्त्रियां जाते ७जातिभेदे पु० ८व्यग्रे अमरः । ९मिश्रितरागे सङ्गीत०

सङ्कीर्त्तन न० सम्+कीर्त्त-ल्युट् । १स्तुतौ २देवादेर्नामोच्चारणे ३गानेन देवगुणादेरुत्कीर्त्तने च "श्रीकृष्णरससङ्कीर्तं वीणाध्वनिसमन्वितम् । कुरु वत्सायुनात्वैव ह्यस्वन्तु सुनयः सुराः । गोपीनां वस्त्रहरणं परं रासमहोत्सवम् । ताभिः सार्द्धं जलक्रीडां हरेरुत्कीर्त्तनं कुरु । कृष्णसङ्कीर्त्तनस्थाने ये च नृत्यन्ति वैष्णवाः । तेषां पादरजःस्पर्शात् सद्यः पूता वसुन्धरा" नारदपञ्चरात्रम् ।

सङ्कुचित त्रि० सम्+कुच-क्त । १कृतसङ्कोचे २संक्षिप्ते ३अप्रफुल्ले च हेमच० । ४सुप्ते राजनि० ।

सङ्कुल न० सम्+कुल-क । १परस्परराहते "यावज्जीवमहं मौनी ब्रह्मचारी च मे पिता । माता तु मम वन्ध्यैव पुत्रहीनः पितामहः" इत्येवं वाक्ये अमरः । २परस्परहननरूपे युद्धे ३बन्धुजनादिभिः संबाधेन निरवकाशे स्थाने ४सङ्कीर्णे त्रि० अमरः ।

सङ्केत पु० सम्+कित-घञ् । मनोगतभावव्यञ्जनाय कृते हस्तादिचालनरूपे १व्यापारे (इसारा) त्रिका० । "अस्माच्छब्दादयमर्थो बोध्यः, अयं शब्दः अस्मर्थं बोधयतु वा" इत्येवंशब्दनिष्ठे २अर्थबोधनाशक्तिविशेषे सङ्केतश्च जात्यादिचतुष्के इति वैयाकरणाः ।

"शब्देरेव प्रतीयन्ते जातिद्रव्यगुणक्रियाः । चातुर्विध्यादमीषान्तु शब्द एकश्चतुर्विधः" काव्यादर्शः । "सङ्केतो गृह्यते जातौ गुणद्रव्यक्रियासु च" हरिः "जातिद्रव्यगुणसन्दर्भैः सङ्केतवत्तया । जातिशब्दादिभेदेन चातुर्विध्यं परे जगुः" वैयाकरणमतम् शब्दग० प्र० उक्तम् । "एतं सङ्केतवद्वाच्यं सैव संज्ञेति कीर्त्यते" शब्दग० । शक्तिशब्दे ५०७३ पृ० दृश्यम् । ३प्रियसङ्गमार्थे गुप्तस्थाने च ।

सङ्केतित त्रि० सङ्केतो जातोऽस्य तारं० इतच् । सङ्केतयुते वाच्ये अर्थे "साक्षात् सङ्केतितं योऽर्थमभिधत्ते स वाचकः" काव्यप० ।

सङ्कोच पु० सम्+कुच-घञ् । बहुविषयकवाक्यस्यैकविषयकतया १व्यवस्थापने सामान्यशब्दस्य २विशेषपरतायाम् श्राद्धवि० ३जड़ीभावे ४बोधे ५बन्धे च मेदि० । सम्+कुच-अच् । ६मत्स्यभेदे पुंस्त्री० मेदि० स्त्रियां ङीष् । ७कङ्कुमे न० अमरः । [तायां रत्नमा० ।

सङ्कोचनी स्त्री सम्+कुच-ल्यु-गौरा० ङीष् । लज्जालुल-

सङ्क्रन्दन पु० सङ्क्रन्दयत्यसुरान् सम्+क्रन्द-णिच्-ल्यु । १इन्द्रे अमरः । भावे ल्युट् । २सम्यक्क्रन्दने न० ।

सङ्क्रामम् पु० सङ्क्रामत्यनेन सम्+क्रम-घञ् वा इडिः । १जलबन्धनस्थाने (साँको) अमरः "आत्मानं सङ्क्रमं कृत्वेति" स्मृतिः । भावे घञ् । २रथ्यादेः राज्यान्तरसञ्चारे धरणिः । "त्रुटेः सहस्रभागो यः स कालो रविसंक्रमः" ति०त० । ३ एकस्मिन्वस्तुनः तत्स्थानत्यागेनान्यत्रगमने च । [राशयन्तरगमने च ।

सङ्क्रमण न० सम्+क्रम-ल्युट् । १सङ्क्रान्तौ २रथ्यादीनां

सङ्क्रान्त त्रि० सङ्क्रान्तिरस्यास्ति अच्, सम्+क्रम-क्त वा । १सङ्क्रान्तियुक्ते २सङ्क्रमणकर्त्तरि ३प्राप्ते दायरूपेण भर्त्रादिना आगते, स्त्रिया ४प्राप्तपतिके च । दायभा० मते स्त्रीणां संक्रान्तधने उपभोगमात्रं तन्मरणे स्वपत्यादि दायादानां तद्धनम् "भुञ्जीतामरणात् क्षान्ता दायादाः ऊर्द्ध्वमाप्नुयुः" कात्या० वचनात् । मिता० मते स्वदायादानामिति विवेकः ।

संक्रान्ति स्त्री सम्+क्रम-भावे क्तिन् । संक्रमणशब्दार्थे संक्रान्तिपदार्थरविसंक्रान्तिनामभेदकत्वभेदादि सु० चि० धी०धा० निरूपितं यथा

"घोरा१ऽर्कसंक्रमणसूपरवौ हि शूद्रान्, ध्वाङ्क्षी२ विशो, लघुविधौ च चरर्क्षभौमे । चौरान्, महोदरयुता३ नृपतीन्, क्षमैवे मन्दाकिनी४ स्थिरगुरौ सुखवेश्य मन्द५ । विप्रांश्च, मिश्रभगणौ तु पशूंश्च मिश्रा६ तीक्ष्णर्क्षजेऽन्त्यजसुखा खलु राक्षसी७ च । क्रूरे दिनस्य नृपतीन् प्रथमे निहन्ति मध्ये द्विजानपि विशोऽपरके च शूद्रान् । अस्ते निशाप्रहरकेषु पिशाचकादीन्क्रूरचरानपि नटान् पशुपालकांश्च । सूर्योदये सकलदिङ्निजनस्य मौर्य्यायास्यायनं मकरकर्कटयोर्निरुक्तम् । षड्गीत्यानन्दाभावयुक्तन्यभवे भवेत् । तुलाजौ विधुं, विष्णुपदं सिंहालिगो घटे । संक्रान्तिकाद्दाडुभयस्य नाड्यः पुण्या मताः षोडशषोडशोनगोः । निशीथपोऽर्वागपरत्र संक्रमे पूर्वापराह्णान्तिमपूर्वभागकौ । पूर्वे निशीथे यदि संक्रमः स्याद् द्विनद्यं पुण्यमथोदयात्तात् । पूर्वं परस्तात् यदि याम्यसौम्यायने दिने पूर्वपरे तु पुण्ये । सन्ध्या त्रिनाड़ीप्रमितार्कावस्थादर्वोदितास्तादर्ध्वमत्र । चेद्दयाम्यसौम्ये अयने क्रमात्तः पुण्यौ तदन्तौ परपूर्वचन्द्रौ । याम्यायने विष्णुपदे चाद्या मध्यान्तु राजयोः । षड्गीत्यानने सौम्ये परा नाड्योऽतिपुण्यदाः" शु० चि० ।